

І. І. ОБЛЕС

кандидат педагогічних наук, доцент
Класичний приватний університет

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ

У статті розглянуті проблеми адаптації іноземних студентів в умовах вимушеного переселення з тимчасово окупованої території України; проаналізовані особливості протікання соціокультурних, соціально-психологічних та педагогічних адаптаційних процесів; визначені умови ефективної організації навчального процесу в україномовному середовищі; розкрита роль адаптивного освітнього середовища у формуванні міжособистісних взаємовідносин учасників освітнього процесу, розвитку здібності до самовдосконалення з врахуванням ціннісних орієнтацій, внутрішніх ресурсів, інтересів і потреб іноземних студентів.

Ключові слова: адаптаційний процес, адаптивне освітнє середовище, адаптованість, іноземні студенти-переселенці, соціокультурна адаптація, соціально-психологічна адаптація, педагогічна адаптація, україномовне навчальне середовище.

Важливим показником інтеграції України до світового освітнього простору, що має політичну та соціально-економічну значущість, є фахова підготовка іноземних студентів. На рівні престижу і підвищення міжнародної репутації держави в цілому, цей процес є дуже відповідальним щодо забезпечення фізичної, екологічної, економічної, інформаційної та юридичної безпеки громадян інших країн; надання гідних і надійних умов їх життєдіяльності в період навчання; збереження здоров'я; поваги до культурних традицій, менталітету, людської гідності, гарантування високого професійного рівня навчання та викладання.

Відповідно, Закон України “Про вищу освіту” (статті 75, 76) основними напрямками міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти визначає надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні; основними напрямками зовнішньоекономічної діяльності вищого навчального закладу зазначає організацію підготовки осіб з числа іноземних громадян до вступу у вищі навчальні заклади України та провадження освітньої діяльності, пов'язаної з навчанням іноземних студентів, а також підготовку наукових кадрів для іноземних держав [5].

У зв'язку з приїздом до нашої країни на навчання майбутніх студентів з більш, ніж ста країн світу, актуальним, перш за все, є процес “акліматизації”, “входження”, тобто адаптації до нових умов життєдіяльності в чужій країні, де особистість відчуває психофізіологічні, соціокультурні та навчально-пізнавальні труднощі. Завдання вишів в цей складний для студента період – допомогти йому якомога швидше і успішніше адаптуватися до нових умов навчання, влитися до рядів студентства.

У педагогічній науці генезі розвитку адаптації присвячено багато праць. Методологічні засади дослідження адаптації особистості та професійної адаптації фахівця вивчали Г. Балл, А. Деркач, Е. Зеєр, Є. Климов, А. Налчаджян, Ж. Піаже, В. Петровський, Н. Сарджвеладзе, Г. Сельє, В. Слободчиков, А. Фурман, Н. Чайкіна. Питанню адаптації студентів в умовах ВНЗ присвячені праці Т. Алексєєвої, Н. Герасимової, В. Демченко, О. Кузнєцової, Л. Литвинової, І. Соколової. Пошуком ефективних технологій успішної адаптації іноземних студентів займалися Р. Альберт, Б. Аманьєв, А. Реан, А. Осипова та інші.

Дослідження щодо аналізу проблем протікання адаптації іноземних студентів в умовах вимушеного переселення з тимчасово окупованої території України, на сьогодні знаходяться у стані розробки, оскільки вказаний процес є незавершеним і коло питань, з цим пов'язаних, тільки формується, що потребує уваги з боку юристів-практиків, психологів, вчених-соціологів, педагогів-науковців.

Мета статті – виявити проблеми адаптації іноземних студентів-переселенців; проаналізувати особливості протікання соціокультурних, соціально-психологічних та педагогічних адаптаційних процесів в умовах вимушеного переселення з тимчасово окупованої території України.

Глобалізація та інтернаціоналізація європейської освіти у рамках міжнародної співпраці поставила перед зацікавленими у підвищенні якості надання освітніх послуг вітчизняними вищими навчальними закладами завдання щодо досягнення конкурентоспроможного науково-професійного рівня підготовки не тільки українських, а й іноземних студентів.

Незважаючи на вкрай складну геополітичну та економічну ситуацію, вітчизняні вузи продовжують приймати на навчання студентів з понад 140 країн світу. За даними Українського державного центру міжнародної освіти, на 1 січня 2015 року в нашій країні навчається 63 тисячі 172 іноземних студента, серед яких: з країн СНД – 49% (Туркменістан, Азербайджан, Грузія), Африки – 18% (Нігерія, Марокко, Гана), Близького Сходу – 16% (Ірак, Йорданія, Туреччина), Азії – 12% (Індія, Корея, Китай, В'єтнам), з країн ЄС – 2,3%, Північної та Південної Америки – 1,5%. [9].

Країна, яка приймає на навчання, несе відповідні зобов'язання перед іноземними громадянами щодо їх фізичної, економічної, екологічної, інформаційної та юридичної безпеки; здорових, гідних і надійних умов життєдіяльності в період навчання; поваги людської гідності; здобуття освіти відповідно до державних освітніх стандартів і навчальних планів вишу; отримання повної інформації, пов'язаної з процесом навчання; використання академічної свободи слова і думки, вільного вираження своїх поглядів і переконань з наукових, громадських, політичних і культурних питань, якщо вони не входять в протиріччя із законодавством України тощо.

Студенти-іноземці теж несуть відповідальність перед країною-господарем щодо поваги та дотримання законів, передбачених Конституцією; дотримання законів, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу; гідної, моральної поведінки по відношенню до

оточуючих; дотримання правил поведінки в гуртожитку, вимог інструкцій по техніці безпеки тощо.

Всі вказані права, обов'язки та відповідальність повинні бути усвідомленими, зрозумілими, прийнятими кожним студентом-іноземцем, що є необхідною умовою “акліматизації”, “звикання”, “входження”, тобто адаптації до проживання в чужій країні, успішного навчання, подальшого професійного становлення та росту.

У зв'язку з особливістю адаптації до умов життя, навчання та спілкування в новому соціально-культурному середовищі, з боку вишу необхідна організація кваліфікованого управління на рівні адміністрації, супроводу на рівні кожного викладача і куратора, які повинні поліпшити психофізіологічний та емоційний стан особистості, сприяти більш швидкому включенню іноземних студентів до студентського середовища, полегшити процес навчання, налагодити міжособистісні стосунки, допомогти у вирішенні проблем соціально-комунікативного та соціально-психологічного характеру, подоланні культурного шоку, попередити дискримінаційні ситуації чи ксенофобії щодо іноземних студентів як соціальної групи тощо.

Крім того, в Україні з'явилася окрема група підвищеного ризику, яка потребує додаткової уваги і термінового вирішення проблем. У зв'язку зі складним геополітичним становищем, відповідно до наказу № 556 від 07.05.2014 р. МОН про “Тимчасовий порядок переведення на навчання студентів, аспірантів і докторантів з вищих навчальних закладів та наукових установ, розташованих на тимчасово окупованій території України”, близько шести тисяч іноземних студентів переведені з вищих навчальних закладів Донецько-Луганського регіону та Автономної Республіки Крим до вузів інших областей. Найбільшу кількість студентів прийняли виші м. Одеси, м. Івано-Франківська, м. Вінниці, м. Ужгороду, м. Сум, м. Харкова, м. Умані, м. Львову, м. Києва, м. Дніпропетровська.

При ситуації, що склалася, навіть українській молоді-переселенцям вкрай складно адаптуватися до нових умов навчання та проживання, інтегруватися до нових студентських громад. Для іноземних студентів, відповідно, процес адаптації проходить ще складніше: крім розгубленості, загальної апатії та пригніченості, потребують вирішення проблеми мовленнєвих та культурних відмінностей нового середовища, враховуючи, наприклад той факт, що на сьогодні у вітчизняних вишах російською мовою навчається близько 57%, а українською – всього 17% іноземців [9].

І якщо для студента важливими у процесі професійної підготовки виступає, насамперед, рівень знання мови навчання, а викладання у вузах тимчасово окупованій території велося в основному на російській мові й особистісне спілкування серед молоді було теж російськомовним, то, потрапивши до Західних регіонів України (Івано-Франківський національний медичний університет, Ужгородський національний університет, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького), іноземці отримують

ще одну, непомітну для вітчизняних студентів, перепону, у вигляді україномовних викладачів та україномовного молодіжного середовища.

Задля збереження мотиваційної складової, рівня вже отриманих професійних знань, вмінь, навичок, забезпечення психологічного та побутового комфорту, запобігання припиненню навчання та виїзду з країни, вищим навчальним закладам необхідний комплекс організаційних заходів, спрямованих на підтримку іноземних студентів та їх адаптацію до нових умов навчання і проживання.

Враховуючи, що адаптивні явища є досить універсальними та багатосторонніми, включають багаторівневу природу адаптації (біологічну, психічну, соціальну), задля ефективної допомоги студентам, слід володіти комплексними знаннями про особистість, її діяльність і поведінку, що зумовлені взаємозв'язком біологічних, психічних і соціальних закономірностей.

Відповідно, крім безпосередньо керівників вузів, викладачів, кураторів студентських груп, активістів Студентських рад, до процесу адаптації іноземних студентів-переселенців повинні залучатися медики, соціальні робітники, психологи, соціальні педагоги. Для названих фахівців важливим при плануванні адаптаційно-підтримувальних заходів мусять стати розуміння адаптації не тільки в досить вузькому аспекті: як пасивне підпорядкування індивіда практично незалежному від нього середовищу (при цьому середовище трактувати як безпосереднє оточення індивіда або вважати дуже обмеженим у просторі й часі), а й в аспекті обов'язкового залучення активних, свідомих, цілеспрямованих дій самої особистості.

Адаптаційний процес суб'єкта є багатогранним та поетапним: від входження до студентського середовища, через засвоєння норм інтернаціонального колективу, формування власного стилю поведінки та вільного спілкування за рахунок усунення мовленнєвих бар'єрів, до формування позитивного відношення щодо майбутньої професії на засадах академічної рівності та готовності до реальної трудової діяльності.

Незважаючи на різні види адаптації: фізіологічну, психічну, соціальну, психологічну, інтелектуальну, професійну, відмічається їх єдність та взаємозв'язок, потреба привести до єдиного знаменника, об'єднавши у три основні групи (соціокультурну, соціально-психологічну, педагогічну) з метою узагальнення позитивного досвіду та визначення першочерговості проблем, які потребують рішення, задля ефективної допомоги студентам-іноземцям, що прибули з тимчасово окупованих територій.

Зважаючи на те, що адаптація вже почалася на попередньому місті навчання та проживання студентів і знаходиться в процесі, деякі її етапи можуть бути пропущені, а деякі – навпаки потребують додаткових зусиль.

Так, соціокультурна адаптація, що являє собою багатоплановий процес взаємодії з новим соціокультурним середовищем, в процесі якого особистість долає соціальні, моральні, релігійні, мовленнєві бар'єри, сприймає незвичний клімат, засвоює нові види діяльності та форми поведінки тощо, може вважатися завершеною за умови переведення до ВНЗ Південно-Східного регіону (м. Дніпропетровськ, м. Харків, м. Одеса, м. Запоріжжя).

В даному випадку студентам не потрібно наново адаптуватися до клімату, релігійної культури, мовленнєвого середовища, чого не можна сказати за умови розташування вишів, які приймають на навчання у Західних регіонах України (м. Івано-Франківськ, м. Львов, м. Тернопіль, м. Ужгород).

Щодо соціально-психологічної адаптації, як налагодження студентом міжособистісних взаємин, пристосування до групи, до взаємодії з нею, можливість реалізації особистісного потенціалу в конкретних умовах діяльності, відмічається різний рівень: від адаптованості, як позитивного психоемоційного стану, що виражається в задоволенні від спілкування з одногрупниками чи викладачами, відчутті активності, енергійності, комфортності, здоров'я, оптимізму, душевного спокою (спостерігається при переведенні декількох студентів або групи), до дезадаптованості, як певної дисгармонії між цілями і результатами взаємин, вимогами середовища та можливостями особистості, що є джерелом психічного напруження та внутрішнього дискомфорту.

У процесі соціально-психологічної адаптації формується ціннісно-орієнтаційна єдність студента і групи, особистість стає повноправним членом спільноти й не тільки входить у систему норм та принципів поведінки цієї соціально-психологічної організації, а й змінює її відповідно до власних світоглядних позицій. Тому соціально-психологічна підтримка, спрямована на надання комплексної соціально-психологічної допомоги студентській молоді з числа переселенців з тимчасово окупованих територій, тим більше з числа іноземців, є необхідною умовою не тільки адаптованості, а й прояву небайдужості, співчуття, людяності в цілому.

Найбільш слабкою, тою що потребує повторного процесу, виявляється педагогічна (дидактична, академічна) адаптація, пов'язана із засвоєнням студентами-іноземцями вимог, норм, понять професійного середовища, пристосування до змісту, форм, умов, засобів навчального процесу, формування навичок самостійної навчальної та наукової роботи.

Основною проблемою, при цьому, виступають протиріччя між реальним рівнем готовності до навчання студентів і вимогами ВНЗ. “Формально іноземець повинен відповідати тим самим вимогам, що й український абітурієнт” [3], але фактично, починаючи зі знання мови, закінчуючи середнім балом за документами про освіту, вимоги не завжди виконуються.

Оскільки українську мову, як мову навчання, обирають тільки 17% іноземних студентів, а відповідно до статті 48 Закону України “Про вищу освіту”, з метою створення умов для міжнародної академічної мобільності, вищий навчальний заклад має право прийняти рішення про викладання однієї чи кількох дисциплін англійською та/або іншими іноземними мовами, за умови створення окремих групи для іноземних громадян, більшість навчається російською (57%) та англійською (26%) мовами. Також вищі навчальні заклади України приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання (а в них навчається 12% іноземних студентів), за умови вивчення державної мови як окремої навчальної дисципліни.

Потрапивши до україномовного навчального середовища ВНЗ Західних регіонів України, іноземні студенти-переселенці відчувають навчально-пізнавальні труднощі, пов'язані, в першу чергу, з недостатньою мовною під-

готовкою, що, між іншим, призводить до погіршення соціально-культурної складової адаптації, яка тісно переплітається з використанням мови як засобу пізнання світової та національної культури і духовної спадщини народів [1].

Організаторам навчального процесу, слід пам'ятати, що, чим краща лінгвістична адаптація, тим ефективніше відбувається процес оволодіння як мовою, так і іншими дисциплінами [4]. Отже, оволодіння мовою навчання та спілкування допоможе розв'язати в процесі навчання наступні задачі: формування мовної, мовленнєвої та комунікативної діяльності, яка включає в себе здатність студента застосувати знання мови в реальній ситуації [7]. Допомогти адаптуватися до української мови навчання зможуть добре продумані аудиторні та поза аудиторні види робіт: наукові студентські конференції, олімпіади з української мови, екскурсії до місцевих музеїв, театрів, видатних пам'яток архітектури та мистецтва з метою ознайомлення з культурою, особливостями життя регіонів України, задля отримання нових знань та позитивних емоційних станів студентів-переселенців [8]. Перепоною до успішної педагогічної адаптації виступає і рівень базової підготовки. За даними Українського державного центру міжнародної освіти, середній бал за документами про освіту, що надаються іноземними студентам при вступі до вишів, досить невисокий: всього 10% мають високий рівень знань (4,5–5 балів), тоді, як задовільний рівень (до 3,5 балів) – 25,3%, до того ж, 34% студентів при вступі до ВНЗ взагалі середній бал не вказують.

Тому завдання вищого навчального закладу, який приймає переведених з тимчасово окупованих територій – допомогти швидше і успішніше адаптуватися до нових умов навчання, влитися до рядів студентства за рахунок зменшення відмінностей у формах, методах, прийомах викладання дисциплін; адаптації до нових вимог і системи контролю знань; організації навчального процесу на принципах саморозвитку особистості, “вирощування” знань, прищеплення навичок самостійної роботи [2]. Таким чином, внаслідок проаналізованих адаптаційних процесів виникають нові внутрішньо особистісні утворення, які спричинюють подальший розвиток студента, з одного боку, і потребують активності середовища, яке має бути готовим прийняти успішно адаптовану особистість, з іншого. За ефективну адаптацію несе відповідальність як сама людина, так і адаптивне середовище, яке може бути неготовим до співробітництва.

Виходячи з цього, формувальні адаптаційні заходи мають бути дво-спрямованими: на особистість, яка адаптується, та на адаптивне середовище, як соціально-педагогічну систему, що пристосовується до умов мінливого зовнішнього середовища, яке прагне, з одного боку, максимально адаптуватися до особистості з її індивідуальними особливостями, з іншого – по можливості гнучко реагувати на власні соціокультурні зміни.

Освітнє середовище – це спроектована і створена суб'єктами освіти (керівниками, педагогами, кураторами груп, психологами, соціальними педагогами, самими студентами) область їх спільної діяльності, де між ними і освітніми системами починають вибудовуватися певні зв'язки і відносини, задля забезпечення реалізації особистих і соціальних цілей освіти.

Адаптивне освітнє середовище покликане забезпечити адекватну реакцію освітньої системи ВНЗ на умови мінливого зовнішнього середови-

ща; пристосовуватися до можливостей самого освітнього закладу і взаємовідносин, що склалися між учасниками освітнього процесу, розвивати здібності особистості до самовдосконалення з врахуванням її ціннісних орієнтацій, внутрішніх ресурсів, інтересів і потреб.

Результатом процесу адаптації виступає адаптованість як стан фізичної, психологічної та соціальної рівноваги суб'єкта з навколишнім середовищем, при якому не існує переживання індивідом конфлікту та при якому він здатний до продуктивної діяльності, здатний реалізувати власний потенціал та успішно відповісти на соціальні очікування відповідно до віку та статі [6]. Адаптивна поведінка характеризується успішним прийняттям рішень, проявом ініціативи та чітким визначенням власного майбутнього.

Висновки. Ситуація студентів-іноземців, вимушених переселенців, при переведенні з тимчасово окупованої території України до інших вишів, залишається досить складною. Крім взаємодії з новим соціокультурним середовищем, в процесі якого особистість долає соціальні, моральні, релігійні, мовленнєві бар'єри, сприймає незвичний клімат, засвоює нові види діяльності та форми поведінки, додаються проблеми „подвійної” адаптації: наявність академічних заборгованостей, відсутність відповідного пакету документів, що потребує пошук алгоритму відновлення академічної історії, проблеми перерозподілу прибулих щодо ліцензійного обсягу вишу, і навіть, наявність корупційних схем з боку керівництв приймаючих ВНЗ. Все вщезазначене вирішити студенту самотійно несила, але допомогти йому у „подвійній” адаптації можливо за рахунок правильно організованих адаптаційно спрямованих заходів щодо позитивного перебігу соціокультурних, соціально-психологічних та педагогічних адаптаційних процесів.

Механізми подолання дезадаптації необхідно будувати з урахуванням особливої місії керівників ВНЗ, викладачів, кураторів груп, психологів, соціальних педагогів щодо запуску механізмів самопізнання та саморозвитку особистості за рахунок активізації роботи студентської аудиторії у напрямку формування необхідних навичок групової та колективної роботи; впровадження в методику викладання нестандартних методів та форм навчання; організації педагогічної підтримки та спільної діяльності, де між студентами і освітніми системами починають вибудовуватися певні зв'язки і відносини, задля забезпечення реалізації особистих і соціальних цілей освіти.

Список використаної літератури

1. Андрющенко Б. Н. О некоторых педагогических аспектах работы в иностранной аудитории / Б. Н. Андрющенко, Л. В. Асоян // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис. Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – 2009. – Додаток 4. – Т. II (14). – С. 274–276.
2. Витковская М. И. Адаптация иностранных студентов к условиям жизни и учебы в России / М. И. Витковская, И. В. Троцук // Вестник РУДН. – 2005. – № 6–7. – С. 267–283.
3. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин ; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
4. Дегтяренко В. В. Особенности лингвистической адаптации студентов-иностранцев в преподавании русского языка / В. В. Дегтяренко // Модернизация системы профессионального образования на основе регулируемого эволюционирования : матер. VII Всерос. науч.-практ. конф. : в 10 ч. – Москва ; Челябинск, 2009. – Ч. 10. – С. 96–101.

5. Закон України “Про освіту” № 1556-VII від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_osvitu.htm.

6. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъективности / В. А. Петровский. – Ростов на Дону : Феникс, 1996. – 512 с.

7. Ситковская М. Коммуникативность как основополагающая составляющая обучения русскому языку как иностранному / М. Ситковская // Новый коллегіум. – 2011. – № 1. – С. 49–52.

8. Стребуль Л. Внеаудиторная работа как фактор повышения коммуникативной компетенции иностранцев / Л. Стребуль, Г. Дубовая // Новый коллегіум. – 2011. – № 1. – С. 67–69.

9. Український державний центр міжнародної освіти. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intered.com.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2015.

Облес И. И. Особенности адаптации иностранных студентов в условиях вынужденного переселения

В статье рассмотрены проблемы адаптации иностранных студентов в условиях вынужденного переселения из временно оккупированной территории Украины; проанализированы особенности протекания социокультурных, социальнопсихологических и педагогических адаптационных процессов; определены условия эффективной организации учебного процесса в украиноязычной среде; раскрыта роль адаптивной образовательной среды в формировании межличностных взаимоотношений участников образовательного процесса, развития способности к самосовершенствованию с учетом ценностных ориентаций, внутренних ресурсов, интересов и потребностей иностранных студентов.

Ключевые слова: адаптационный процесс, адаптивная образовательная среда, адаптированность, иностранные студенты-переселенцы, социокультурная адаптация, социальнопсихологическая адаптация, педагогическая адаптация, украиноязычная обучающая среда.

Oblyes I. Features of Adaptation of Foreign Students in Conditions of Involuntary Resettlement

The article shows the problem of adaptation of foreign students in the forced relocation of temporarily occupied territory of Ukraine. As for September 2015 about 6,000 foreign students transferred from the universities of Donetsk and Luhansk region and ARC to universities in other areas, most of them have quite complex adaptive way to adapt to living conditions, education and communication in the new socio-cultural environment and which course of cultural, social, psychological and pedagogical adaptation processes is double complications.

The author analyzes the necessary complex of organizational maintenance activities, especially social and psychological support, aimed on helping students of relocated persons; the role of adaptive educational environment in shaping interpersonal relationships of participants of the educational process, development of the ability to self-improvement with regard to values, internal resources, interests and needs of international students were shown.

The study indicated the special role of educational (didactic) adaptation associated with the assimilation of foreign students requirements, standards, concepts professional environment, adapting the content, forms and conditions of educational process, the skills of independent learning and research in achieving successful adaptation and the desired adaptive behavior, which is characterized by the ability making decisions, taking initiative and a clear definition of their own future.

Key words: adaptive process, adaptive learning environment, adaptability, foreign students, immigrants, social and cultural adaptation, social and psychological adaptation, pedagogical adaptation, Ukrainian-learning environment.